

ISSN 0235 – 3490

АРХЕОЛОГІЯ

ПУБЛІКАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ
МАТЕРІАЛІВ.
НОВІ ВІДКРИТТЯ
І ЗНАХІДКИ.
СТАТТІ.
РЕЦЕНЗІЇ.
ХРОНІКА.
ПАМ'ЯТЬ
АРХЕОЛОГІЇ.
ДИСКУСІЇ.
АРХЕОЛОГІЯ
ЗА РУБЕЖЕМ.
ОХОРОНА ПАМ'ЯТОК
АРХЕОЛОГІЇ.

•3•1998

Це число журналу присвячується В.В. Хвойці — першому досліднику Пастырського городища та 100-річчю започаткування розкопок на цій пам'ятці. Крім ювілейних, у ньому вміщено статті з різних питань давньої історії та археології від первісності до середньовіччя, публікуються нові знахідки, дискусійні та біографічні матеріали.

Для археологів, істориків, краєзнавців, вчителів історії, студентів історичних факультетів, усіх, хто цікавиться давньою історією України.

Этот номер журнала посвящен В.В. Хвойке — первому исследователю Пастырского городища и 100-летию от начала раскопок на этом памятнике. Кроме юбилейных, в нем помещены статьи по различным вопросам древней истории и археологии от первобытности до средневековья, публикуются новые находки, дискуссионные и биографические материалы.

Для археологов, историков, краеведов, учителей истории, студентов исторических факультетов, всех, кто интересуется древней историей Украины.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

П. П. ТОЛОЧКО (головний редактор),
В. Д. БАРАН, К. П. БУНЯТЯН,
І. С. ВІНОКУР, М. І. ГЛАДКИХ,
В. М. ЗУБАР (відповідальний секретар),
С. Д. КРИЖИЦЬКИЙ (заступник головного редактора),
В. К. МІХЄЄВ, О. П. МОЦЯ,
В. Ю. МУРЗІН, В. В. ОТРОЩЕНКО,
С. В. СМІРНОВ, В. Н. СТАНКО,
Р. В. ТЕРПИЛОВСЬКИЙ, Г. М. ТОЩЕВ,
В. М. ЦИГИЛИК, Є. В. ЧЕРНЕНКО

Адреса редакції:

254655, Київ—210, пр-т Героїв Сталінграда, 12
Телефон 418-91-38

Здано до набору 02.06.98. Підп. до друку 15.10.98. Формат 70×108^{1/8}. Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 14,00. Ум. фарбо-візб. 14,16. Обл.-вид. арк. 15,12. Тираж 700 прим. Зам. 122.

Оригінал-макет виготовлено редакційно-видавничим центром ІА НАН України.

Тираж видруковано Спеціалізованою друкарською наукових журналів при Президії НАН України

252004, Київ—4, вул. Терещківська, 4

Друкується за постановою редакційної колегії журналу.

Редактор О. В. КРАВЧЕНКО

Художній редактор М. М. ІСВЛЕВ

Комп'ютерна верстка О. М. ПЕТРАШЕНКО

АРХЕОЛОГІЯ

• 3 • 1998

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Заснований у березні 1989 р.

Видається
щоквартально

Київ

ЗМІСТ

- 3 В. В. Хвойці — першому досліднику та інтерпретаторові Пастирського городища присвячується (до 100-річчя започаткування розкопок)
- 4 ПРИХОДНЮК О. М. Основні підсумки та завдання вивчення Пастирського городища
- 25 НЕДОПАКО Д. П. Технологія обробки заліза на Пастирському городищі
- 31 ЖУРАВЛЬОВ О. П. Свійські та дикі ссавці з Пастирського городища
- 40 ПАШКЕВИЧ Г. О. Палеоботанічні дослідження матеріалів Пастирського городища

Статті

- 52 СМИРНОВ С. В. Походження людства: питання професіоналізму дослідження проблеми в археології палеоліту
- 65 МИХАЙЛОВА Н. Р. Тотемістичний культ оленя. Обряд
- 77 КОНЧА С. В. Проблема прабатьківщини індоєвропейців в історіографії

Публікація археологічних матеріалів

- 91 ПЕТРУНЬ В. Ф. Нижньотортонські валунчасті кременеві породи Подністров'я як спеціалізована артефактна сировина передскіфського часу
- 103 МУРЗІН В. Ю., ФІАЛКО О. Є. Зброя з Бердянського кургану
- 113 БИЛКОВА В. П. До проблеми зв'язків і зміни культури населення Нижнього Подніпров'я в античну епоху
-

- 122** ФАРБЕЙ О. М. Поховальний комплекс ранньосередньовічного часу і деякі питання з історії Херсонеса Таврійського в IV—VI ст.

Дискусії

- 130** ВИСОЦЬКИЙ С. О. Декілька зауважень до «Нотаток про давні київські графіті»
- 135** МАЛЬОВАНІЙ О. М. Чи можна знайти гробницю Олександра Македонського?

Пам'ять археології

- 140** ШАРАФУТДІНОВА І. М. Данило Щербаківський (1877—1927)
- 142** МОВША Т. Г. Археологічні сторінки життя Данила Щербаківського

Рецензії

- 145** АБАШИНА Н. С., ТЕРПИЛОВСЬКИЙ Р. В. СЛОВНИК-ДОВІДНИК З АРХЕОЛОГІЇ.— Київ: Наук. думка, 1996 (редактор, укладач та керівник авторського колективу Н. О. Гаврилюк, науковий редактор Ю. В. Павленко)
- 146** РУСЯЄВА А. С., ЗУБАР В. М. Ju. G. Vinogradov. PONTISCHE STUDIEN. KLEINE SCHRIFTEN ZUR GESCHICHTE UND EPIGRAPHIK DES SCHWARZMEER-RAUMES.— Mainz, 1997.— Verlag Ph. von Zabern.— 703 S., 40 Taf.

Хроніка

- 149** НАЗАРОВ В. В. BORYSTHENIKA (читання на честь 70-річчя В. В. Лапіна)
- 150** Пам'яті Юрія Миколайовича Захарука
- 151** Пам'яті Аскольда Олександровича Щепинського
- 153** Пам'яті Йозефа Поуліка
- 153** Пам'яті Валентини Дмитрівни Рибалової
- 155** Пам'яті Галини Георгіївни Мезенцевої
- 156** Пам'яті Івана Гавриловича Шовкопляса
- 159** Наші автори
- 160** Список скорочень

РЕЦЕНЗІЇ

СЛОВНИК-ДОВІДНИК З АРХЕОЛОГІЇ.—

Київ: Наук. думка, 1996 (редактор,
укладач та керівник авторського
колективу Н. О. Гаврилюк,
науковий редактор Ю. В. Павленко)

Н. С. Абашина, Р. В. Терпиловський

Незважаючи на значні фундаментальні дослідження вітчизняних учених у галузі археології (вивчення культурно-історичних спільностей, окремих пам'яток, їх просторово-хронологічного розподілу, розробка теоретичних та методичних засад науки), наявність значної кількості узагальнюючих монографій та статей, до цього часу не було здійснено жодного видання енциклопедичного чи довідкового типу. Українським ученим доводиться користуватися малодоступними закордонними виданнями, серед яких лише частину було перекладено на російську мову (наприклад: Брей В., Трамп Д. Словарь по археологии, М., 1990) чи російськомовними словниками (Колпаков Е. М., Бочкарев В. С., Васкул И. О., Вишняцкий Я. Б., Власова Е. В., Ковалев А. А., Шаров О. В. Классификация в археологии. Терминологический словарь-справочник, М., 1990). Цим і пояснюється значний інтерес науковців до «Словника-довідника з археології», виданого у 1996 р. за підтримкою фонду «Відродження». Фактично — це перший досвід фундаментального видання з археології України енциклопедично-довідкового типу. Створення такого видання зумовлено також розвитком української термінологічної лексики, а також її взаємодією зі східно- та західноєвропейськими науковими традиціями.

Книга обсягом 432 с. складається з 1500 статей, що містять дефініції археологічної науки, описи базових пам'яток та категорій матеріальної культури, характеристики основних археологічних культур України та суміжних територій. Крім того, до книги увійшли терміни, запозичені з інших наук, насамперед етнографії, історії, лінгвістики, геології, тощо. До списку додаткових термінів включено назви локальних варіантів, груп, типів, фаз.

У «Словнику-довіднику» збережено традиційну схему висвітлення культур, пам'яток та особливості датування старожитностей різних періодів. Статті написано великим колективом фахівців Інституту археології НАН України, що забезпечило високий науковий рівень видання.

Хронологічні межі «Словника-довідника» визначено його тематикою. Видання присвячено первісній археології (палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, період бронзи) та археології раннього залізного віку, хоч у назві це не обумовлено. Також наведено характеристики деяких культур, що датуються кінцем I тис. до н. е. — початком I тис. н. е. Як виняток, тут включено описи липицької, зарубинецької та черняхівської культур, які дещо випадають з загального контексту. До того ж, вони, на відміну від інших культур, не супровожуються характеристикою основних пам'яток і специфічних термінів і, на жаль, містять бібліографічні помилки.

Загальна концепція видання відбилась на його побудові. Структура роботи є досить вдалою і цілком відповідає сучасним вимогам (система сигл). Наприкінці кожної статті подано список літератури, а у додатках є бібліографічний розділ.

Безперечно позитивним є наявність 15 покажчиків та додатків, серед яких українсько-російський покажчик термінів, перелік культур та пам'яток, предметно-тематичні покажчики. Іменний покажчик та персоналії містять коротку інформацію про видатних українських археологів та вчених, які працювали на території України, переважно фахівців у галузі археології певності та раннього залізного віку. Додатком є додаток II (сторінки історії археології в Україні), також відповідно обмежений тематично. Цікавими виявилися статті, присвячені основним напрямкам і

фундаментальним поняттям вітчизняної та світової археології, таким як «гідроархеологія», «господарсько-культурний тип», «політеїзм», «технокомплекс», «доісторичний період», «культурний комплекс», «цивілізація» тощо.

Значний обсяг інформації містять статті, присвячені характеристиці методів природничих наук, що застосовуються в археології («радіовуглецевий метод», «теорія методу ДНК», «термолюмінесцентний метод» та ін.).

Але, безумовно, найвизначніше місце у виданні посідають археологічні культури та основні археологічні пам'ятки України. Саме це робить «Словник-довідник» вдалим доповненням дещо застарілих підручників з археології. Таким чином, публікація цього видання є потрібною та корисною справою, яка певною мірою допоможе реформувати підготовку студентів у вищих навчальних закладах України.

Проте ця справа, на наш погляд, не завершена. З анотації стає зрозумілим, що за межами книги свідомо залишилися проблеми античної, слов'янської та давньоруської археології. Тому вважаємо, що «Словник-довідник» якнайшвидше повинен мати продовження. Додільно видати ще два томи з проблем античної та слов'яно-руської археології, що є традиційним та логічно виправданим. Структура роботи має бути збережена і відповідно складено довідковий апарат.

Визначимо також, що «Словник-довідник» дещо переобтяжений термінами, що мають досить спеціальний характер і в переважній більшості стосуються, насамперед, геології. Необхідні для фахівців терміни, пов'язані із зваряддями праці, пошук, збірка та прикрасами, їх деталями, орнаментом та способом виготовлення не можуть бути адресовані студентам, що вивчають основи археології на історичних факультетах, а хіба що слухачам спецкурсів та фахівцям. Тому було б корисно підготувати на основі «Словника-довідника» більш компактний варіант книги, до якого увійшли б статті лише про базові поняття археології, основні археологічні культури та визначні пам'ятки. Такий посібник був би дійсно корисним для студентів усіх вишів: коледжів, ліцеїв, інститутів, університетів гуманітарного профілю та широкого загалу читачів, що цікавляться проблемами археології та стародавньої історії.

Оцінюючи «Словник-довідник» в цілому, слід ще раз підкреслити високе значення першого вітчизняного енциклопедично-довідкового видання у світлі минулого України, що надає необхідну інформацію про археологічні періоди, культури, види пам'яток та категорії інвентаря.

Одержано 11.11.97.

Ju. G. Vinogradov. PONTISCHE STUDIEN. KLEINE SCHRIFTEN ZUR GESCHICHTE UND EPIGRAPHIK DES SCHWARZMEER-RAUMES.— Mainz, 1997.— Verlag Ph. von Zabern.— 703 S., 40 Taf.

А. С. Русяєва, В. М. Зубар

Наукові праці відомого російського історика та епіграфіста Ю. Г. Виноградова вже давно отримали світове визнання. Підтвердження цього є і рецензована книга, в якій зібрано дослідження автора в галузі історії та епіграфіки античного Причорномор'я, головним чином, німецькою мовою. Майже всі статті були вже опубліковані в різних виданнях, в тому числі і зарубіжних, але маловідомих або недоступних широкому загалу антикознавців. Їх об'єднує спільність предмету і авторський підхід, насамперед історизм, до розгляду епіграфічних пам'яток в усьому їх розмаїтті та інформативності.

Книга складається з передмов Ю. Г. Виноградова та Г. Хайнена, завдяки наполегливості якого вона була видана в престижному видавництві «Ph. von Zabern» в Німеччині, шести частин та кількох додатків. У передмові автор подає вмотивоване стисле пояснення щодо назви книги, методу власних досліджень, деяких написаних

© А. С. РУСЯЄВА, В. М. ЗУБАР, 1998

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АДСВ	–	Античная древность и средние века
АИМ	–	Археологические исследования в Молдавии
АП	–	Археологічні пам'ятки
АС	–	Археологический сборник
ВУАН	–	Всеукраїнська Академія наук
ГЖ	–	Геологічний журнал
ДАН СССР	–	Доклады Академии наук СССР
КЗ ВУАК	–	Короткі звідомлення Всеукраїнського Археологічного Комітету
КСИА АН СССР	–	Краткие сообщения Института археологии АН СССР
КСИИМК АН УССР	–	Краткие сообщения Института истории материальной культуры АН УССР
МАИЭТ	–	Материалы по археологии, истории и этнографии
МГИПИМ	–	Материалы по геологии и полезным ископаемым Молдавии
МИА	–	Материалы и исследования по археологии СССР
НЗКДУ	–	Наукові записки Київського державного університету
ОПМ	–	Охрана природы Молдавии
РА	–	Российская археология
СА	–	Советская археология
САИ	–	Свод археологических источников
СГ	–	Советская геология
ТКИЧП	—	Труды Комиссии по изучению четвертичного периода
ТЛГО	–	Труды Львовского геологического общества
Тр. АС	–	Труды археологического съезда
УЗТГПИ	–	Ученые записки Тираспольского государственного педагогического института
SCIVA	—	Studii și cercetari de istorie veche și arheologie

СОДЕРЖАНИЕ

В. В. Хвойке – первому исследователю и интерпретатору Пастырского городища посвящается (к 100-летию начала раскопок)	3
ПРИХОДНЮК О. М. Основные итоги и задачи изучения Пастырского городища	4
НЕДОПАКО Д. П. Технология обработки железа на Пастырском городище	25
ЖУРАВЛЕВ О. П. Домашние и дикие млекопитающие из древнерусского Пастырского городища	31
ПАШКЕВИЧ Г. А. Палеоботанические исследования материалов Пастырского городища	40
Статьи	
СМИРНОВ С. В. Происхождение человечества: вопросы профессионализма исследований в археологии палеолита	52
МИХАЙЛОВА Н. Р. Тотемистический культ оленя. Обряд	65
КОНЧА С. В. Проблема прародины индоевропейцев в историографии	77
Публикации археологических материалов	
ПЕТРУНЬ В.Ф. Нижнестортонские валунчатые кремниевые породы Поднестровья как специализированное артефактное сырье предскифского времени	91
МУРЗИН В. Ю., ФНАЛКО Е. Е. Оружие из Бердянского кургана	103
БЫЛКОВА В. П. К проблеме связей и смены культур населения Нижнего Поднепровья в античную эпоху	113
ФАРБЕЙ А. М. Погребальный комплекс раннесредневекового времени и некоторые вопросы истории Херсонеса Таврического в II – VI вв.	122
Дискуссии	
ВЫСОЦКИЙ С. А. Несколько замечаний к «Заметкам о древних киевских граффити»	130
МАЛЕВАНЫЙ А. Н. Можно ли найти гробницу Александра Македонского?	135
Память археологии	
ЩАРАФУТДИНОВА И. Н. Даниил Щербаковский (1877 – 1927)	140
МОВША Т. Г. Археологические страницы жизни Даниила Щербаковского	142
Рецензии	
АБАШИНА Н. С., ТЕРПИЛОВСКИЙ Р. В. СЛОВНИК-ДОВІДНИК З АРХЕОЛОГІЇ. – Київ: Наук. Думка, 1996 (редактор, укладач та керівник авторського колективу Н.О.Гаврилюк, науковий редактор Ю.В. Павленко)	145
РУСЯЕВА А. С., ЗУБАРЬ В. М. Ju. Vinogradov. PONTISCHE STUDIEN. KLEINE SCHRIFTEN ZUR GESCHICHTE UND EPIGRAPHIKDES SCHWARZMEERRAUMES. – Mainz, 1997. – Verlag Ph.von Zabern. – 703 S., 40 Taf.	146
Хроника	
НАЗАРОВ В. В. BORYSTHENIKA (чтения на честь 70-летия В. В. Лапина)	149
Памяти Юрия Николаевича Захарука	150
Памяти Аскольда Александровича Щепинского	151
Памяти Йозефа Наулика	153
Памяти Валентины Дмитриевны Рыбаловой	153
Памяти Галины Георгиевны Мезенцевой	155
Памяти Ивана Гавриловича Шовкопляса	156
Наши авторы	159
Список сокращений	160

Институт археологии РАН
ИМД Урбани

ISSN 0235—3490. Археологія. 1998. № 3. 1—

